PREFAŢĂ

*Printr-un explicabil reflex de lectură, primul nume ce mi-a venit în minte, citind proza lui Székely János, a fost acela al lui I. Babel, cu a sa „armată de cavalerie“. Povestirile ce compun volumul se leagă între ele, păstrîndu-şi, totuşi, independenţa epică, iar relatarea îmbracă un ton autobiografic caracteristic, ce înlesneşte participarea directă şi — cum să spun? — omenească la naraţiune. Particularitatea cea mai relevantă a acestor texte constă în îmbinarea perspectivei morale, îndreptate interogativ asupra unor situaţii existenţiale ce presupun adesea o „alegere“, cu necesarul crescendo epic, în stare să păstreze vie şi incitantă lectura. Protagonistul-*raisonneur *e un tînăr (evident alter ego auctorial) ce trăieşte experienţa unui război dezastruos, răsfrînt cu toate semnificaţiile sale în conştiinţă. Aventura existenţei nu rămîne însă numai traumatică, ea devine, paradoxal, formatoare, pentru că — spune autorul în* Gînduri despre providenţă *— tinereţea e atît de plastică încît reuşeşte „să se folosească de orice, nu există nimic pe lume care să nu-i fie de folos“. Ororile şi moartea, tragicul cotidian, micile şi marile lecţii ale acestei formări alcătuiesc cadrul de referinţă pentru o meditaţie asupra vieţii înţelese ca opţiune etică sau ca inconştienţă, ca „penitenţă colectivă“ sau ca pură şansă.*

Apăsatele înclinaţii filosofice ale autorului, poet şi prozator dintre cei mai de seamă pe care îi are literatura maghiară din ţara noastră (cititorul va găsi în biblioteci, în versiune românească, poemul Doja, *o antologie poetică semnificativă —* Turnul tăcerii, *apărută în 1973 şi remarcabilul volum de proză* Umbra. Amărăciunea lui Soó Péter, *tălmăcit în 1973), se traduc acum într-o reflecţie asupra alegerii: şi ea e adesea sceptică („Te afli între două focuri, trebuie să alegi între două drumuri, numai două, şi ai de ales după bunul tău plac între cel rău şi cel mai rău — aceasta-i pentru tine însăşi libertatea.“ —*

Aşa am fost „botezat“), *pentru că în situaţii-limită (şi războiul e prin excelenţă aşa ceva) nici o judecată condusă cu criteriile obţinute nu mai are sens. Jean Grenier, un filosof citit cu atenţie de existenţialişti, arăta în* Le choix *că mai mult decît termenii în joc are importanţă natura alegerii care e, în final, alegere de sine* („Il faut se choisir.“): *căci opţiunea nu presupune libertate, cum s-ar crede, ci dimpotrivă, determinism exterior şi, ca atare, „reforma interioară“ e ceea ce se impune. „Viaţa creează situaţii mai pline de semnificaţii decît orice psiholog, scriitor* sau *moralist“, spune Székely János în* Umaniştii: *unui ofiţer de rezervă, fost profesor, om de convingeri etice adînc sădite, i se aduce, spre a fi executat, un dezertor, un om simplu ce nu voise, ajuns acasă odată cu frontul în retragere, decît să-i vadă pe ai săi. Dispoziţiile sînt severe: ofiţerul trebuie să comande plutonul de execuţie, dar soldaţii nu dau ascultare ordinului şi, în faţa perspectivei şi mai cumplite a decimării celor nesupuşi, îl împuşcă el singur, cu mîna lui, pe fostul său elev şi subordonat.*

Dar structura morală a personajului-narator oscilează adesea între voinţa de acţiune şi o paralizantă incapacitate de a-i da curs: în Kripla *sau în* Neamţul cu cîinele *ezitarea sa se sublimează în surogatul unor pure veleităţi (el ar vrea să-i ia apărarea lui Monoki cel veşnic persecutat, sau visează pentru o clipă că-l ucide pe metodicul călău al prizonierilor), repede dezminţite prin inacţiune şi laşitate. O perspectivă antieroică guvernează toate povestirile lui Székely, iar protagonistul său simte din plin „povara grea de a fi om“ (cum sună un vers din* Muzică, *poezie inclusă în antologia amintită). Însă caracterul dilematic al întrebărilor acestui scriitor ce medita altădată asupra „dublului“ (într-o proză precum* Amărăciunea lui Soó Péter) *şi proiecta, în poezia* Ochiul galben, *lumina conştiinţei asupra dualităţii lăuntrice purtate cu sine, nu apare numai în situaţiile fără ieşire, unde alternativa e doar între „rău“ şi „mai rău“. Analizînd diferite tipuri de paradox, Solomon Marcus l-ar fi putut lua în considerare şi pe acela al „şansei“, propus de scriitor în* Ce este norocul: *un paradox logic ce rezumă, printr-o ingenioasă indeterminare, o cale a destinului, tradusă şi*

ea într-o etică. Prizonierii de război dintr-un lagăr păzit de un pitoresc batalion de scoţieni trebuie să tragă la sorţi o singură pereche de bocanci noi: cum regula infailibilă a împărţirii drepte a pîinii era aceea că împărţitorul alegea ultimul (ceea ce îl împiedica să trişeze, făcîndu-şi partea conform zicalei), şi învingătorul va fi desemnat printr-o inversare de acelaşi fel (va obţine mult rîvnita încălţăminte cel ce-şi va extrage ultimul numele). Cîştigătorul e norocos sau e un simplu beneficiar al unei întoarceri pe dos a regulilor (căci într-o tragere la sorţi obişnuită ar fi pierdut)? Dar, se întreabă autorul, „poate fi norocul înşelat?“.

S-ar putea deduce din toate acestea că ceea ce îl interesează pe Székely János rămîne mereu situat într-un plan al semnificaţiilor generale. Că lucrurile nu stau numai aşa ne-o desluşeşte tocmai apetenţa lui remarcabilă pentru concret. Ochiul său are o deosebită sensibilitate, tradusă în pagini de o plastică densă: „Cîmpia aceea se întindea ca o uriaşă mare cenuşie, pe care pluteau ca nişte insuliţe verzi cu contururile incerte fermele îndepărtate cu acoperişurile lor sîngerii, cu livezile de pruni din jur, toate străjuite de coroanele uriaşe ale străvechilor tei germani. Printre ferme, pe nişte parcele mici, împrejmuite cu sîrmă, păşteau vaci negre, bălţate. Pe alte parcele creştea într-o ordine militărească secara albăstrui-brumărie; pe alocuri se vedea rătăcită cîte o albăstrea, stoluri elegante de pelicani pluteau pe deasupra — şi toate erau atît de minunate, atît de impresionant de paşnice şi de caracteristice încît nu o dată, văzînd atîta frumuseţe, am izbucnit în plîns!“ (Gînduri despre providenţă). *Sau iată imaginea de o clipă a cailor alergînd liber prin burgul germanic acoperit de nea: „Dimineaţa, cînd am ieşit cu ochii cîrpiţi de somn din sala de sport, ni s-a părut că delirăm, că avem vedenii: un minunat orăşel medieval, acoperit de un strat gros de zăpadă şi plin de cai: o lume de poveste, imaculată, populată de suri, murgi, roibi, galopînd încoace şi încolo, nechezînd, fornăind; oriîncotro ne aruncam privirile, peste tot îi vedeam alergînd; de pe străzile cele mai îndepărtate, de pe cele mai strîmte ulicioare ce se căţărau pe deal ne licăreau nălucile cailor împiedicîndu-se, apoi opintin-*

du-se din nou, fără pături şi căpestre pe ei, scoţînd nori de aburi, cu gîturile semeţe, minunaţi, liberi; cum vă spun: cai brun-roşcaţi, negri, bălani printre casele cu bîrne, acoperite de zăpadă ca în poveşti, pe un fundal de un alb imaculat — ca-ntr-o gravură, ca-ntr-un tablou“ (Neamţul cu cîinele). *Contrapunctul acestor excelente pagini descriptive are o funcţie epică foarte precis identificabilă tocmai în relaţie cu sensurile generalizabile. Mi se pare important să insist asupra acestei duble atenţii: pentru semnificaţia abstractă şi pentru vizualitatea pură, ce se compensează fericit în textele lui Székely János. În cealaltă carte de proză a autorului, pe care cititorul român o poate găsi într-o foarte bună traducere, remarcabilă era structura de* „conte philosophique“: *în* Umbra, *faimoasa umbră a lui Peter Schlemihl, vetust relict ajuns pînă în lumea de azi, îşi caută noi „stăpîni“, dar sfîrşeşte prin a le distruge existenţa şi, pentru a nu mai pricinui alt rău, se „sinucide“ pierind în neant; în* Amărăciunea lui Soó Péter, *tema „căutării aproapelui“, prezentă, în fond, şi în* Umbra, *o reface pe aceea, universală, a „dublului“, într-o versiune admirabil pusă în pagină prin împletirea naraţiunii realiste cu fantasticul: moartea lui Pál — zis şi Kicsi — lasă în sufletul „fratelui“ său Soó Péter (dar e vorba poate de ipostazele aceleiaşi persoane) un gol de neumplut.*

Parabola existenţială nu împiedică nici o clipă densa imaginaţie plastică a scriitorului să se afirme. Regimul intertextual al nuvelelor prime ale lui Székely (scriitorul este — fie zis în paranteză — şi traducătorul în limba maghiară al unor proze de Mircea Eliade) este cum nu se poate mai transparent: de la Adelbert von Chamisso la Gogol şi la Dostoievski. Îmi lipsesc reperele necesare în literatura maghiară pentru a putea situa cum se cuvine formula artistică a scriitorului, aşa cum apare ea din povestirile acestui volum: dar trimiteri subtile te fac să te gîndeşti la toată tematica războiului din literatura maghiară transilvăneană, de la Markovits Rodion la capodopera lui Kuncz Aladár Mănăstirea neagră *(1931) — universul concentraţionar e schiţat în* Ce este norocul — sau *chior la meditaţia asupra dezastrului belic, înţeles ca năpastă cosmică lăsată asupra omului, din epica lui Tamási*

Áron. Nota „mitteleuropeană“ a textelor e regăsibilă cu uşurinţă în amprenta caracteristică a unui peisaj sau în inflexiunea unei mentalităţi, în motivul vieţii în comun a tinerilor (de vagi ecouri musiliene în Amărăciunea lui Soó Péter *şi în volumul de faţă), cu pedepsirea celui ce iese din rînduri văzută ca ritual colectiv, în reminiscenţele chezaro-crăieşti ale „educaţiei militare“, aşa cum e ea descrisă în mai multe pagini: şi nu e de mirare că unele evidente consonanţe cu Hašek i-au fost semnalate autorului, cum declară chiar el în legătură cu* Ce este norocul. *Pentru Monoki, bicisnicul umilit şi bătut* (Kripla), *chiar scriitorul face, în trecere, vrînd parcă s-o dezmintă, o trimitere dostoievskiană; după cum admiratorul lui Tolstoi (cel ce mărturiseşte a fi avut, între nesperatele şanse oferite de viaţă, şi pe aceea de a începe lectura marii proze moderne cu* Război şi pace) *ar fi putut afla în* Holstomer, *nuvela animalieră, de îndepărtată origine picarescă, a marelui prozator rus, dacă nu o sugestie directă, atunci, cu siguranţă, un reper pentru* Pálinkás. *Székely János foloseşte esenţial schema unui* „Bildungsroman“ *(chiar dacă atenţia sa nu cade exclusiv asupra formării, recapitulată succint în* Gînduri despre providenţă), *alcătuit din secvenţe şi placat pe o structură universală cum e aceea a „călătoriei“. Cum orice călătorie ascunde un scenariu iniţiatic, formarea însăşi trebuie înţeleasă aici ca iniţiere morală, intelectuală (vezi, mai ales,* Ce este norocul), *existenţială (iar* Dedicaţia, *chiar dacă aparent lipsită de o miză mai gravă şi, deci, oarecum „uşuratică“, autorizează totuşi această interpretare). Cartea se deschide cu o fabulă a suferinţei, ce anticipează metaforic imaginea unui destin* (Pálinkás); *„parodia sacră“ a „botezului“ sancţionează pătrunderea într-o nouă lume* (Aşa am fost „botezat“), *iar nuvelele următoare au şi ele semnificaţii edificante. Aşa, în* Kripla, *apare suferinţa morală; în* Neamţul cu cîinele, *prin halucinantul tablou al convoaielor de prizonieri, chinul fizic supraomenesc şi revelaţia implacabilei dialectici a spaimei şi cruzimii; în* Ce este norocul *experienţa recluziunii. Tînărului personaj — narator, protagonist şi martor — i se propun aşadar paradigmele atrocităţii, în ele „monstrul din om“, de care vorbea, într-un poem înfiorat,*

Bartalis János, iese deplin la iveală (Umaniştii, Fum, Neamţul cu cîinele) *şi în întîmplătorul vicisitudinilor sale el desluşeşte* (Gînduri despre providenţă) *linia unui destin. Coerenţa construcţiei ansamblului şi caracterul episodic al „variaţiunilor“ se complinesc armonios în cele opt povestiri ale volumului.*

Sînt convins că Székely János îşi va găsi şi cu această carte un numeros public cititor în limba română, căci proza sa sceptică şi mereu tentată să se ridice la reflecţie, dincolo de concretul epic (Fum, Ce este norocul, Gînduri despre providenţă *au, pe alocuri, o turnură eseistică) izbuteşte să comunice o iradiantă senzaţie de autentic uman. Este una din cărţile importante ale literaturii maghiare din România şi ea ne mijloceşte, în versiunea atentă şi îngrijită a lui Marius Tabacu, o cale de cunoaştere a unui univers literar pe care nu avem dreptul să-l ignorăm.*

MARIAN PAPAHAGI